

УДК 330.322:332.142.6

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІЇ Й НЕКОНФЛІКТНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

*Сабадаш В.В. – к.е.н., доцент, Сумський державний університет,
Петровська С.А. – економіст, Сумська обласна організація «Всеукраїнська спілка вчених-економістів»*

Постановка проблеми. На етапі прийняття рішення про вкладення коштів у певний регіон важливу роль відіграє інформація про рівень його інвестиційної привабливості, який, у свою чергу, залежить від забруднення території, раціонального використання природних ресурсів, від ефективності функціонування підприємств у сфері збереження й охорони довкілля. Тобто, на нашу думку, екологічний стан регіону є одним із найбільш важливих критеріїв інвестиційної привабливості регіону. Сьогодні в Україні майже не існує підходів до оцінки інвестиційної привабливості регіону, які б урахували екологічний стан регіону. Тому розробка методики оцінки інвестиційної привабливості регіону з урахуванням екологічної складової є актуальним питанням сьогодення.

Стан вивчення проблеми. Питанню визначення інвестиційної привабливості окремих територій присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: І. Андела, А. Асаула, Н. Ветрової, С. Герасименко, В. Гомольської, К. Гурової, Г. Доленко, Г. Купалової, О. Носової, Л. Петкової, Д. Стеченка, Г. Харламової, І. Хмарської та ін. Розробленням методик оцінки інвестиційної привабливості регіонів займалися І. Бланк, С. Ішук, П. Матвієнко, Т. Уманець, В. Ходаков, Інститут Реформ, агентство «Есперт» та ін.

Не зменшуючи ролі проведених досліджень, необхідно відмітити невирішені проблеми у даному напрямку: до цього часу не існує єдиної думки щодо набору показників інвестиційної привабливості регіону та не розроблена загально визнана методика такої оцінки. Тому існує потреба в удосконаленні методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості регіону та її інформаційного забезпечення.

Завдання і методика досліджень. Метою дослідження є розроблення системи показників і методики для оцінки інвестиційної привабливості регіону з урахуванням екологічної складової й конфліктного потенціалу території.

Результати досліджень. Аналіз наукових праць [1-3] засвідчив, що у наукових дослідженнях і практичній діяльності науковцями й фахівцями використовується декілька науково-методичних підходів до розуміння категорії «інвестиційна привабливість регіону» і, відповідно, досить широкий спектр трактувань даного поняття. Дослідивши й узагальнивши згадані підходи й особливості, ми пропонуємо таке авторське визначення: інвестиційна привабливість регіону – це інтегральна характеристика окремого регіону країни з позиції інвестиційного клімату, розвитку інвестиційного потенціалу, рівня інвестиційної активності, екологічного стану та інвестиційних ризиків, що впливають на ефективність здійснення інвестиційної діяльності в регіоні. Таким чином, у подальшому ми будемо розглядати «інвестиційну привабливість регіону» як систему із п'яти складових: інвестиційного потенціалу, інвестиційного клімату, інвестиційної

активності, інвестиційних ризиків та екологічної складової.

Інвестиційний потенціал регіону складається із системи локальних, кожний з яких характеризується відповідним набором показників. Ми пропонуємо відносити до інвестиційного потенціалу такі блоки: трудовий, освітній, фінансовий, фондовий, виробничий, інноваційний та інфраструктурний потенціали.

Інвестиційний клімат регіону характеризують показники: ВРП; питома вага прибуткових підприємств; експорт товарів і послуг; питома вага податку на прибуток підприємств і податку з доходів фізичних осіб у загальному обсязі доходів; кількість об'єктів роздрібної торгівлі та ресторанного господарства; доходи підприємств від надання послуг пошти й зв'язку; рівень довіри до обласних органів влади.

Інвестиційну активність регіону ми пропонуємо визначати за сукупністю показників, які характеризують грошові надходження до регіону та їх відтік, структуру зазначених грошових потоків, приток іноземних інвестицій до регіону та інвестиції, здійснені регіоном.

До показників інвестиційних ризиків відносяться: кількість страйків; рівень безробіття та інфляції; доля малозабезпеченого населення; питома вага робітників, що працюють в умовах, які не відповідають санітарно-гігієнічним нормам; частка збиткових підприємств і збиток від звичайної діяльності; коефіцієнт злочинності та кількість незавершених житлових будинків.

У ході дослідження було виявлено, що більшість існуючих на сьогодні підходів не враховують екологічний стан регіону при оцінці його інвестиційної привабливості. На нашу ж думку, стан довкілля є одним із найбільш важливих критеріїв інвестиційної привабливості регіону. Оскільки привабливість та конкурентоспроможність регіону залежить від наявності природних ресурсів, екологічного стану довкілля, рівня соціально-економічного розвитку та екологічно спрямованої діяльності суб'єктів підприємництва.

Екологічну складову ми пропонуємо визначати такими блоками показників: рівень забруднення території; природно-ресурсний потенціал регіону; витрати на охорону навколишнього природного середовища (НПС); рівень соціально-економічного розвитку; рівень екологічної освіти; екологічна інфраструктура; розвиток екологічно спрямованої діяльності суб'єктів підприємництва.

Оцінку рівня забруднення території ми пропонуємо проводити на основі показників: обсяг скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних і пересувних джерел забруднення, відходів I-III класів небезпеки у місцях видалення відходів та на території підприємств; рівень радіаційного забруднення.

Природно-ресурсний потенціал регіону визначається на основі показників: наявність земельних ресурсів; відсоток земель сільськогосподарського призначення, земель, зайнятих лісами; видобуток нафти, газу, вугілля, торфу; споживання свіжої води; заготівля ліквідної деревини; площа національних природних парків, мисливських угідь; протяжність річок; площа ставків і водосховищ; вироблено ВДВ на одиницю використаних енергоресурсів.

Необхідною умовою зростання (або втримання на сьогоднішньому рівні) інвестиційних рейтингів територій є збереження існуючого стану і якості довкілля з поступовим їх покращенням, а також імплементація екологічного чинника у процедури прийняття інвестиційних рішень. Однак уже сьогодні екосис-

теми відчувають досить серйозний вплив ресурсних чинників обмежуючого характеру, які становлять суттєві загрози екологічній безпеці регіонів/держави й ефективному вирішенню завдань сталого соціально-економічного розвитку. Досить часто екологічні й соціально-економічні проблеми, пов'язані із залученням природних ресурсів у процеси виробництва і споживання, виступають «каталізатором» екологічних протиріч і конфліктів.

Відзначаючи важливість ресурсної складової у інвестиційній привабливості територій, слід зазначити, що посилення глобалізаційних тенденцій у світогосподарських зв'язках, поглиблення інтеграційних процесів, поширення постіндустріального технологічного укладу в економічних системах, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, технологічних і освітніх інновацій, загострення екологічних проблем продукують нові науково-технологічні виклики і соціо-еколого-економічні загрози розвитку національних економік. Поступове зростання конфліктного потенціалу якісно нових загроз спонукає до пошуку адекватних забезпечуючих механізмів і інструментарію розв'язання соціо-еколого-економічних протиріч і забезпечення необхідного для сталого розвитку як держав, так і окремих їх регіонів рівня економічної безпеки. Саме з цих позицій доцільним і необхідним, на наше переконання, є аналіз і врахування екологічної складової конфліктного потенціалу ресурсовикористання до процедур прийняття екологічно орієнтованих інвестиційних рішень, спрямованих на скорочення втрат ресурсів, перш за все, природних – водних, земельних, лісових, мінеральних, біологічних, агрокліматичних.

Сьогодні все частіше об'єктом екологічного конфлікту (ЕК) стають життєво важливі й економічно значущі природні ресурси території: водні, енергетичні, мінеральні, земельні, лісові, продовольчі. Високий конфліктний потенціал цих ресурсів і ризик виникнення ЕК формується чинниками: 1) загостренням конкурентної боротьби за ресурси, перш за все, сировинні і енергетичні; 2) обмеженістю більшості природних (сировинних) ресурсів, які є матеріальним базисом економік, що розвиваються і можуть бути залучені ними у виробничо-споживчі процеси; 3) нерівномірністю розподілу ресурсів між економічними суб'єктами; 4) неефективністю використання ресурсів економічними суб'єктами у виробничо-господарській діяльності (високий ступінь ресурсо- і енергоємності економік); 5) неефективністю процедур управління ресурсами (особливо актуальною є проблема управління транскордонними природними ресурсами: водними, мінеральними, лісовими); 6) слабким інституціональним і організаційно-економічним потенціалом корпоративного управління природними ресурсами; 7) неврегульованістю прав власності на природні ресурси; 8) зростанням народонаселення, унаслідок чого скорочується кількість природного ресурсу на одного користувача; 9) підвищенням ролі міжнародної співпраці у сфері ресурсокористування і необхідністю координації між сторонами конфлікту з метою запобігання ЕК.

Дослідження сучасних тенденцій і особливостей практики ресурсокористування дає нам змогу виокремити дві основні причини ЕК. Перша: намагання економічних суб'єктів максимізувати прибуток (вигоду). Гостра боротьба за обмежені природні ресурси (сировинні і енергетичні) є причиною локальних, регіональних і міжнародних ЕК, однак слід наголосити, що у багатьох випадках це боротьба правлячої еліти за дефіцитні природні ресурси. Вміло маніпулюючи

національними почуттями, вона діє у своїх вузькоекономічних або політичних інтересах. Такий розвиток конфлікту можливий за умови низького рівня соціально-економічного розвитку країни, освітнього і культурного рівня населення, слабого забезпечення життєво важливими ресурсами, продовольством, слабо розвиненої інфраструктури тощо. Друга причина: горизонтальна нерівність у суспільстві, яка характеризується нерівністю доступу до еколого-економічних благ різних верств населення. Частіш за все об'єктом таких ЕК є водні, лісові або земельні ресурси. Природними ресурсами, які характеризуються значним конфліктним потенціалом, є лісові, водні, мінеральні, біологічні, рекреаційні, земельні.

На формування конфліктного потенціалу природних ресурсів суттєво впливають потоки інвестицій, інноваційних знань і технологій, досягнень науки. Глобалізаційні процеси в соціально-економічних системах істотно прискорили товарний, науковий і технологічний обмін, що відбивається на поведінці економічних суб'єктів. Досить часто країни з економікою, що розвивається, з метою залучення в соціально-економічну сферу значних інвестицій свідомо змінюють національне законодавство у бік значної його лібералізації по відношенню до іноземних інвесторів, розширення їх законодавчих прав і економічних свобод, у першу чергу, на природні ресурси. Завдяки такій політиці в добувній і переробній галузі (нафта, газ, мінеральна сировина, дорогоцінні метали і мінерали, гірничорудна сировина, ліс) надходять значні обсяги інвестицій на розроблення, видобування і освоєння ресурсів. Оскільки велика частина ще нерозвіданих родовищ ресурсів розташована на території економічно слабких країн, їх освоєння часто пов'язане із порушенням прав корінного населення, унаслідок чого посилюються конфліктні настрої і слабшає потенціал врегулювання ЕК. За умови превалювання економічної вигоди над соціокультурними інтересами корінного населення в боротьбі за доступ до ресурсу компаніями-ресурсокористувачами розробляються і втілюються у практику широкомасштабні програми переселення або примусу до внутрішніх і міждержавних міграцій. Такі дії пов'язані не тільки з утиском економічних прав корінних народів, але і з втратою їх самобутності й етнічної ідентичності. У результаті зростання екологічного дефіциту виникає загроза національній безпеці держави через втрату її політичної і економічної незалежності.

ЕК характеризується потенціалом врегулювання, під яким розуміємо здатність конфлікту бути вирішеним (врегульованим), незалежно від прийнятності результатів для сторін конфлікту у перспективі (рис. 1).

Розглянемо процедури розв'язання та особливості інструментарію, який може бути залучено учасниками конфлікту для ефективного використання потенціалу врегулювання ЕК за стадіями його розвитку: 1 – виникнення ЕК: визнання факту (існування) ЕК. Для ідентифікації ЕК (визначення причин, предмета і об'єкта) проводяться збір, обробка і вивчення інформації по ЕК, а також попереднє дослідження фактів і оцінка ступеня впливу ЕК на сторони конфлікту і довілля тощо. Подальші зусилля і дії сторін ЕК мають бути зосереджені на узгодженні позицій, пошуку компромісу з метою формування потенціалу врегулювання конфлікту; 2 – ігнорування ЕК: небажання або неможливість (з об'єктивних чи суб'єктивних причин) визнавати існування ЕК (екологічного протиріччя). У довгостроковій перспективі не виключена трансформація ЕК в

латентний та за умови подальшого ігнорування – у такий, що неможливо вирішити, тобто поведінка та взаємовиключаючі інтереси сторін конфлікту унеможливають вироблення і прийняття компромісних рішень. За умови визнання сторонами факту існування ЕК та наявності бажання, можливостей і засобів його врегулювання у перспективі, сторони конфлікту координують дії для формування інтеграційного потенціалу та залучення ефективних, адекватних конфліктній ситуації, методів вирішення ЕК.

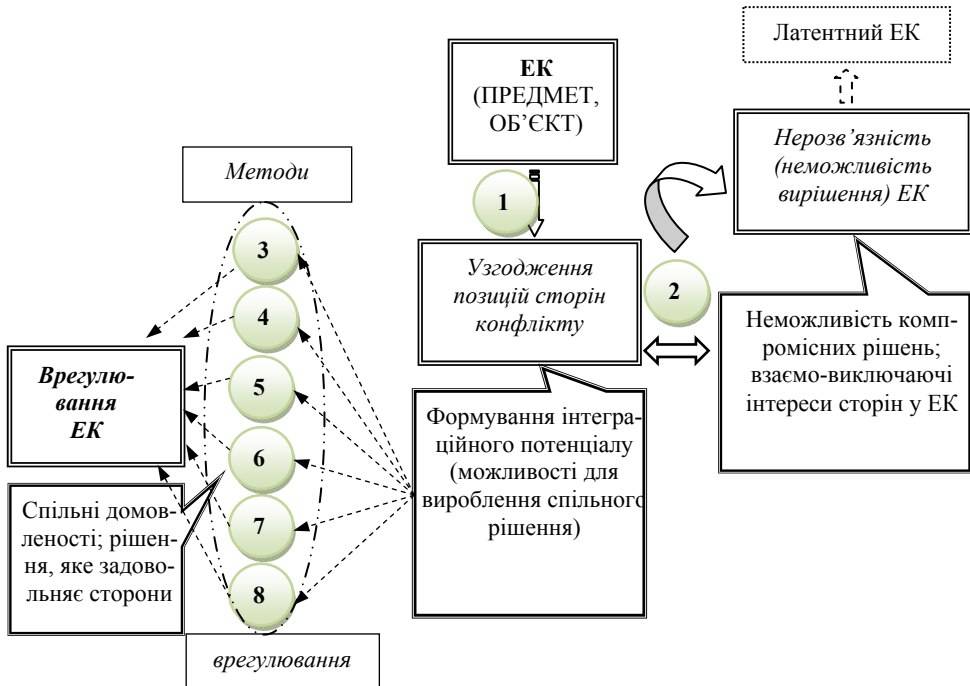

Рисунок 1. Урахування інтересів сторін ЕК при прийнятті інвестиційних рішень: 1 – виникнення ЕК; 2 – 7 – методи врегулювання

Вибір методу врегулювання ЕК має базуватися, з одного боку, на максимальному врахуванні і задоволенні інтересів сторін конфлікту, з іншого – на мінімізації їх еколого-економічних, політичних, соціальних і моральних втрат; 3 – врегулювання ЕК спільними зусиллями залучених у нього сторін: ґрунтуючись на інформації від усіх залучених у ЕК сторін і результатах спільних акцій (дій, домовленостей), учасники конфлікту самостійно приймають узгоджене (компромісне) рішення, яке задовольняє усі зацікавлені сторони («ідеалістичний» підхід); 4 – врегулювання ЕК (консолідоване рішення) на основі оцінок, експертиз тощо: частіш за все така процедура врегулювання використовується місцевими органами влади (на локальному і регіональному рівнях), інституціональними структурами, іншими уповноваженими організаціями, оскільки вони мають необхідні для цього знання, досвід, універсальні процедури, технічний і організаційний потенціал («інституціонально-правовий» підхід); 5 – розв’язання ЕК процедурами судочинства: залучення третьої сторони для ухвалення по ЕК судового рішення, засновано-

го на нормах закону (національних чи міжнародних) і додержанні юридичних процедур (кримінальне, адміністративне судочинство; конституційний, третейський, арбітражний суди) («правовий» підхід). Необхідною умовою для можливості залучення такого методу врегулювання ЕК є узгодженість позицій сторін конфлікту стосовно юридичних і правових норм і процедур (вони мають бути законодавчо визнаними сторонами ЕК і не викликати заперечень з точки зору імплементації); 6 – врегулювання ЕК через залучення громадських, політичних та ін. структур. Управління ЕК відбувається через процедури впливу: лобіювання інтересів; вимоги змін нормативно-законодавчої бази і регуляторних актів; ініціювання громадських і політичних акцій, обговорень, референдумів, дебатів, слухань, комісій тощо («регуляторний» підхід). Забезпечуючими чинниками ефективного залучення і використання інструментів врегулювання ЕК цієї групи є: а) відкритість суспільства; б) прихильність демократичним принципам розвитку; в) розвинене громадянське суспільство; г) розгалужена мережа ефективно діючих неурядових, особливо екологічних, організацій і фондів тощо; 7 – врегулювання ЕК ринковими інструментами: 7.1) використання процедур регулювання ціни на «конфліктні» ресурси; 7.2) трансформація ресурсних режимів (режим доступу до ресурсу, режим управління ресурсом і режим використання ресурсу з метою скорочення екодеструктивного впливу, зменшення екологічного дефіциту і оптимізації ресурсовикористання та сприяння таким чином вирішенню ЕК; 7.3) використання прав власності на природні ресурси; 7.4) ринкові інструменти (ціноутворення, конкуренція, кон'юнктура, податки, пільги, преференції, обмеження, заборони, ін.) («ринковий» підхід); 8 – силові методи вирішення ЕК, тобто вирішення ЕК під тиском сили: силове протистояння, насильницькі дії, збройні сутички, акції громадської непокори, навмисне саботування рішень тощо («силовий» підхід). Такий спосіб може використовуватися у випадку нерівності сторін конфлікту за політичними, військовими, інституціональними, фінансовими та ін. ознаками. Незважаючи на те, що з точки зору досягнення результату силові методи є найефективнішим, вони є найменш конструктивними з точки зору використання потенціалу врегулювання. Можливе залучення й інших методів (способів), які ґрунтуються на бажанні і можливостях конфліктуючих сторін врегулювати ЕК або запобігти йому.

Витрати на охорону НПС визначаються: капітальними інвестиціями та поточними витратами на охорону НПС; часткою капітальних інвестицій на охорону НПС у відношенні до ВРП; індексом витрат на охорону НПС; зборами, пред'явленими підприємствам та організаціям за забруднення НПС; часткою фактично сплачених екологічних зборів.

Рівень соціально-економічного розвитку визначається такими показниками: доходами бюджету регіону на 1 мешканця; середньомісячною номінальною заробітною платою; забезпеченістю населення житлом, власними легковими автомобілями, телефонними апаратами загального користування; обсягом платних послуг для населення; роздрібного товарообороту підприємств у розрахунку на 1 жителя; коефіцієнтом смертності та народжуваності.

Рівень екологічної освіти в регіоні визначається показниками: кількістю учнівських гуртків екологічного спрямування, проведеними відкритими лекціями, виховними годинами, бесідами, науковими конференціями та семінарами екологічного спрямування, кількістю науково-дослідних робіт, фундаментальних досліджень екологічної проблематики, виступів на екологічну тематику на місцевому

радіо та телебаченні; кількістю статей екологічної тематики в місцевих ЗМІ.

Розвиток екологічної інфраструктури визначається кількістю екологічних маршрутів; садіб зеленого туризму; громадських екологічних організацій; проведених екологічних фестивалів та акцій.

Розвиток екологічно спрямованої діяльності суб'єктів підприємництва визначається показниками: кількістю впроваджених атмосфероохоронних заходів, маловідходних, ресурсозберігаючих та безвідходних технологій; потужністю введених у дію станцій для очищення стічних вод; введених у дію установок для уловлювання та знешкодження шкідливих речовин з відхідних газів; відсотком економії свіжої води за рахунок оборотної, повторної та послідовно використаної; обсягом утилізованих відходів.

Розрахунок інтегрального показника інвестиційної привабливості регіону ми пропонуємо проводити на основі методики [4], що була удосконалена й адаптована під цілі нашого дослідження.

Запропонована методика базується на спеціального виду згортках ряду часткових показників відповідної категорії. Тобто: нехай $x^{(1)}, x^{(2)} \dots x^{(p)}$ – набір статистичних змінних, які характеризують аналізовану категорію інвестиційної привабливості регіону. Структура зв'язків між цими частковими показниками така, що задача побудови інтегрального показника, що досить інформативно характеризує аналізовану категорію, має задовільне розв'язання.

Тоді як інтегральний показник y ми будемо використовувати зважену суму:

$$y = \sum_{j=1}^p w_j \cdot \tilde{x}^{(j)}, \quad (1)$$

де $\tilde{x}^{(j)}$ ($j = 1, 2 \dots p$) – часткові показники, виміряні в уніфікованій N -бальній шкалі;

w_j – ваги часткових показників, які визначаються з умови максимізації інформативності інтегрального показника y з погляду можливості більш точно відновлювати значення часткових показників за заданим значенням інтегрального показника.

Висновки та пропозиції. У роботі сформульовано авторське визначення поняття «інвестиційна привабливість регіону». У ході дослідження встановлено, що сьогодні в Україні практично не існує підходів до оцінки інвестиційної привабливості регіону, які б коректно й адекватно екологічним викликам ураховували екологічну складову регіону. У роботі обґрунтовано необхідність дослідження конфліктності екологічного чинника території й включення складової екологічного стану регіону в оцінку інвестиційної привабливості.

У статті розроблено систему показників для оцінки інвестиційної привабливості регіону, яка, на відміну від існуючих враховує показники екологічної складової, та розроблено методичний підхід до оцінки інвестиційної привабливості регіонів України, який повністю базується на використанні економіко-математичних методів дослідження. Групи показників, що використовуються

для оцінки, мають необхідну для проведення розрахунків статистичну базу.

Запропонована методика має сприяти розв'язанню таких регіональних завдань: підвищенню ефективності використання інвестиційних ресурсів; створенню сприятливішої інвестиційної привабливості; удосконаленню механізмів обґрунтування і залучення інвестицій; зниженню конфліктності регіонального природокористування; врегулюванню територіальних ЕК; урахуванню рівня конфліктності екологічного чинника території при розробленні, ухваленні й реалізації інвестиційних рішень.

Перспективами подальших досліджень є апробація запропонованої методики та проведення за її допомогою інтегральної оцінки інвестиційної привабливості регіонів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Асаул А. Н. Систематизация факторов, характеризующих инвестиционную привлекательность регионов / А. Н. Асаул // Региональная экономика. – 2004. – №2. – С. 53–62.
2. Петкова Л. Муніципальні інвестиції та кредити / Л. Петкова, В. Проскурін. – К. : 2006. – 158 с.
3. Захожай В. Статистика інвестиційної діяльності [Електронний ресурс] / В. Захожай, М. Кіт // Персонал. – 2007. – №8. – С. 10–17. – Режим доступу : <http://personal.in.ua/article.php?ida=548>.
4. Айвазян С. А. Анализ качества и образа жизни населения : эконометрический подход : монография : / С. А. Айвазян. – М. : Наука, 2012 – 430 с.

УДК: 711.52:332.334.4

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ОХОРОНИ БІОРІЗНОМАНІТТЯ І ЛАНДШАФТІВ

*Січко А.В. - к.е.н., доцент, Миколаївський національний
університет імені В.О. Сухомлинського*

Постановка проблеми. Погіршення навколишнього природного середовища на сучасному етапі розвитку суспільства зумовило необхідність посилення природоохоронної діяльності суспільства, зокрема появу цілої низки нормативно-правових актів і документів (законів, концепцій, конвенцій, протоколів, стратегій, програми директивних менеджмент-планів, договорів, розпоряджень тощо), спрямованих на збереження, поліпшення стану та відтворення екологічних параметрів природно-територіальних комплексів. Актуальними стали такі нові напрями охорони навколишнього середовища, як охорона біологічного і ландшафтного різноманіття та відтворення втраченого біологічного потенціалу екосистем.

Стан вивчення проблеми. Лідерами у створенні національних екомереж є Чеська і Словацька Республіки, в яких концепція екомережі була сформована ще у 80-ті роки у колишній Чехословаччині [1, с. 4].